

Заключний етап огляду місця події полягає в підбитті підсумків й оцінці всіх установлених даних із метою перевірки того, чи всі завдання огляду виконані, після чого слідчий (прокурор) приступає до їх фіксації в протоколі. На цьому етапі він: 1) складає протокол огляду місця події, плани, схеми; 2) упаковує вилучені з місця події об'єкти; 3) уживає заходів для збереження тих об'єктів, що мають доказове значення, але їх неможливо чи недоцільно вилучати з місця події; 4) ознайомлює зі змістом протоколу огляду його учасників і уживає заходів щодо вирішення заяв, які від них надійшли.

Огляд місця події завершується критичним оцінюванням слідчим виконаної роботи з погляду її повноти й успішності. Результати огляду місця події надають слідчому необхідну інформацію для побудови версій. Розумова й аналітична діяльність слідчого з конструювання версій триває протягом усієї слідчої (розшукової) дії. Уже на початковому етапі огляду слідчий, керуючись інформацією, що була отримана під час найзагальнішого ознайомлення з місцем події, створює уявлення про подію, яка тут сталася.

Вищезначені етапи (стадії), ситуації огляду місця події та запропоновані системи тактичних прийомів визначають тактику проведення огляду місця події і можуть бути застосовані під час розслідування різноманітних кримінальних правопорушень, при цьому враховуючи власну специфіку відповідно до різних об'єктів огляду, способів учинення та приховування тих чи інших категорій кримінальних проваджень.

23.5. Огляд трупа

Огляд трупа на місці його виявлення є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на безпосереднє сприйняття, вивчення обстановки місця події, виявлення, фіксацію і вилучення різних слідів та інших речових доказів із метою з'ясування характеру події, що відбулася. Під час огляду трупа встановлюють фактичні дані, доступні безпосередньому спостереженню, фіксують положення і позу трупа, стать, приблизний вік, особливості статури, одягу і взуття, предмети, сліди, документи, що є на трупі, при ньому й біля нього, а також тілесні ушкодження та трупні зміни. Тобто з'ясовують важливі обста-

вини, що мають значення для розкриття та розслідування кримінального правопорушення.

Своєчасність і повнота проведення огляду місця події та трупа постають одними з основних принципів проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Зволікання та затримання проведення огляду місця події може привести до зміни обстановки й непоправної втрати слідів та інших речових доказів.

Процесуальний порядок проведення огляду трупа регламентований ст. 238 КПК України, а огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, – ст. 239 КПК України. Огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря (у разі неможливості залучення судово-медичного експерта). Після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи з метою встановлення причини смерті. Окремий вид огляду трупа складає його проведення, пов'язане з ексгумацією (ст. 239 КПК України).

Зовнішній огляд трупа в більшості випадків є складовою частиною огляду місця події, житла чи іншого володіння особи. Як самостійну слідчу (розшукову) дію огляд трупа здійснюють зазвичай тоді, коли труп було переміщено з місця його виявлення, а також при його вийманні з місця захоронення. Огляд трупа на місці його виявлення виконує слідчий, який несе повну відповідальність за об'єктивність і повноту огляду. Для участі в огляді трупа необхідно залучати штатного судово-медичного експерта як спеціаліста в галузі судової медицини. Якщо останній із тих чи інших причин не може бути запрошеним, то запрошують найближчого лікаря, але перевагу слід надати патологоанатому або хірургу.

Під час проведення огляду місця події та трупа на місці виявлення, як і низки інших слідчих (розшукових) дій (слідчі експерименти, допити, обшуки тощо), лікар бере участь не як експерт, а як спеціаліст (фахівець) у галузі судової медицини. Огляд місця події і трупа на місці виявлення організує та проводить слідчий (прокурор), тому всі учасники огляду діють за його вказівками і його дозволом.

Фахівець у галузі судової медицини допомагає проводити огляд трупа, обстановки, що оточує його, з метою виявлення, фіксації і вилучення для подальшого дослідження речових доказів (слідів крові, волосся, відбитків рук, ніг, протекторів тощо) й різних предметів (знаряддя травми, одяг тощо). Завданням лікаря є зіставлення виявлених

слідів зі змінами й ушкодженнями на трупі, з метою всебічного встановлення і чіткого з'ясування обставин події¹.

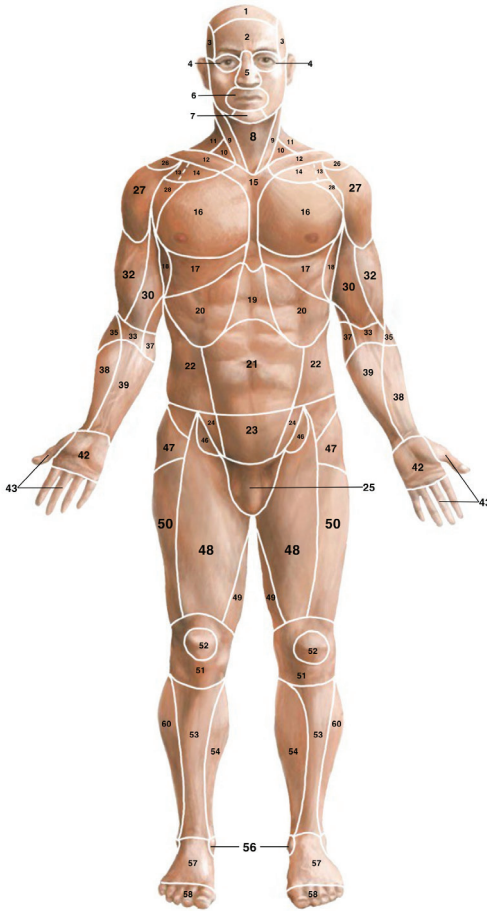
Огляд трупа проводиться в присутності двох понятих і за обов'язковою участю судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта. У випадках проведення огляду трупа як окремої слідчої (розшукової) дії та застосування для фіксації його ходу безперервного відеозапису запрошення понятих не є обов'язковим.

Усі учасники огляду повинні поводитися на місці події так, щоб обстановка місця не була змінена, а сліди події кримінального правопорушення не були пошкоджені до їх детального огляду та фіксації в протоколі та в процесі фото- й відеозйомки.

Тактика огляду трупа складається з двох етапів – загального і детального. При загальному огляді досліджують: 1) позу трупа і його положення на місці події; 2) зовнішній стан одягу на трупі; 3) знаряддя заподіяння смерті, що знаходяться на трупі. При детальному огляді досліджують: 1) ложе трупа (ділянка підлоги або ґрунту під трупом); 2) одяг трупа; 3) тіло трупа й ушкодження на ньому. При огляді оголеного трупа фіксують: 1) угодованість, колір шкіри, статуру, вік і стать; 2) трупні явища (охолодження, висихання тіла, трупні плями, ознаки гниття); 3) вид голови й обличчя; 4) вид живота; 5) індивідуальні особливості, які спостерігаються на тілі; 6) ушкодження на трупі. Частини трупа описують у такій послідовності: голова – обличчя – шия – груди – живіт – спина – руки – ноги (рис. 135, 136). При огляді одягу і взуття на трупі звертають увагу на таке: що саме одягнуто та в якій послідовності; стан одягу і взуття; ушкодження (розриви, розрізи, відірвані частини) і забруднення; конфігурація країв ушкодженого одягу (рівні, нерівні тощо); вміст кишень². Послідовність огляду трупа на місці його виявлення повинна відповідати вищезначеному алгоритму дій щодо його дослідження та фіксації в протоколі огляду місця події.

¹ Кікінчук В. В., Лозова С. М., Гусева В. О. Особливості огляду і дослідження трупа на місці виявлення. *Судова медицина та психіатрія* : навч. посіб. / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 65–78.

² Шепітько В. Ю. Огляд трупа. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 20. Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. С. 548–549.

Зони голови:

1 – тім'яна зона; 2 – зона чола; 3 – скронева зона; 4 – очноямкова зона; 5 – носова зона; 6 – ротова зона; 7 – підборідна зона.

Зони шиї:

8 – передня зона шиї; 9 – грудино-ключично-соскова зона; 10 – бічна зона шиї; 11 – вийна зона.

Зони грудей:

12 – ключична зона; 13 – підключична ямка; 14 – підключична зона; 15 – грудна зона; 16 – зона грудної залози; 17 – зона під грудною залозою; 18 – бічна зона грудей.

Зони живота:

19 – верхня зона живота (надчеревна); 20 – підреберна зона; 21 – пупочна зона; 22 – бічна зона живота; 23 – лобкова зона; 24 – пахова зона (нижня зона живота, підчеревна).

Зона статевих органів:

25 – статевий член.

Зони верхніх кінцівок:

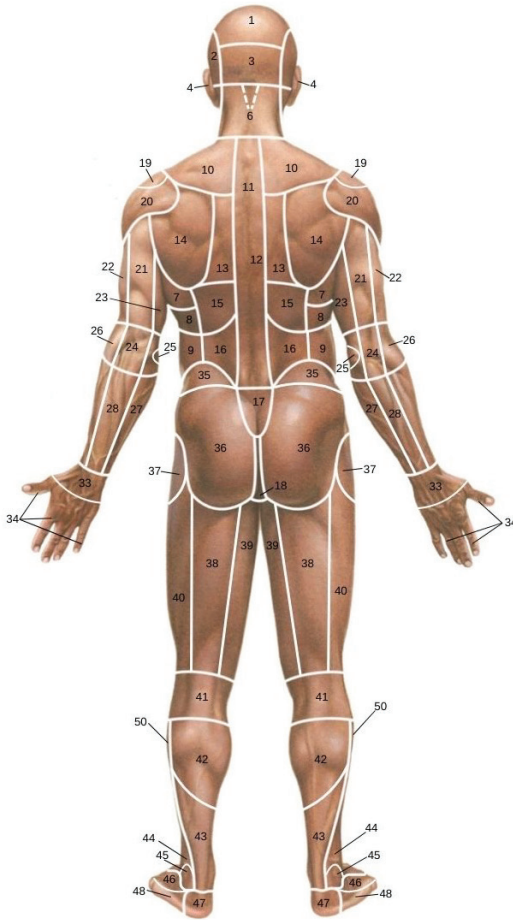
26 – зона плечового відростка; 27 – дельтоподібна зона; 28 – зона пахви; 29 – пахова ямка; 30 – передня зона плеча; 31 – внутрішня (бічна) зона плеча; 32 – зовнішня (бічна) зона плеча; 33 – передня зона ліктя; 34 – внутрішня (бічна) зона ліктя; 35 – зовнішня (бічна) зона ліктя;

36 – задня зона ліктя; 37 – зона ліктьового відростка; 38 – долонна зона передпліччя; 39 – ліктьова зона передпліччя; 40 – променева зона передпліччя; 41 – задня (тильна) зона передпліччя; 42 – долонна зона кисті; 43 – долонна зона пальців; 44 – тильна зона кисті; 45 – тильна зона пальців.

Зони нижніх кінцівок:

46 – підпахова зона; 47 – зона вертіла; 48 – передня зона стегна; 49 – внутрішня (бічна) зона стегна; 50 – зовнішня (бічна) зона стегна; 51 – передня зона коліна; 52 – зона надколінної чашки; 53 – передня зона гомілки; 54 – внутрішня (бічна) зона гомілки; 55 – задня зона гомілки; 56 – внутрішня (бічна) лодичкова зона; 57 – тильна зона стопи; 58 – тильна зона пальців; 59 – п'яtkова зона; 60 – зовнішня (бічна) зона гомілки.

Рис. 135. Частини тіла людини (вигляд спереду)

Зони голови:

1 – тім'яна зона; 2 – скроньова зона; 3 – потилична зона; 4 – соскоподібна зона.

Зони шиї:

5 – вийна ямка; 6 – вийна зона.

Зони грудей:

7 – бічна зона грудей; 8 – підреберна зона.

Зони живота:

9 – бічна зона живота.

Зони спини:

10 – надлопаткова зона; 11 – серединна зона спини; 12 і 13 – міжлопаткова зона; 14 – лопаткова зона; 15 – підлопаткова зона; 16 – поперечна зона; 17 – крижова зона.

Зона промежини:

18 – промежина.

Зони верхніх кінцівок:

19 – зона плечового відростка; 20 – дельтоподібна зона; 21 – зовнішня (бічна) зона плеча; 22 – передня зона плеча; 23 – задня зона плеча; 24 – задня зона ліктя; 25 – зона ліктьового відростка; 26 – зовнішня (бічна) зона ліктя; 27 – задня (тильна) зона передпліччя; 28 – променева зона передпліччя; 29 – ліктьова зона передпліччя; 30 – долонна

зона передпліччя; 31 – долонна зона кисті; 32 – долонна зона пальців; 33 – тильна зона кисті; 34 – тильна зона пальців.

Зони нижніх кінцівок:

35 – безіменна зона; 36 – сіднична зона; 37 – зона вертіла; 38 – задня зона стегна; 39 – внутрішня (бічна) зона стегна; 40 – зовнішня (бічна) зона стегна; 41 – задня зона коліна; 42 – ікроніжна зона; 43 – задня зона гомілки; 44 – зона за зовнішньою (бічною) щиколоткою; 45 – зовнішня (бічна) лодичкова зона; 46 – тильна зона стопи; 47 – п'ятова зона; 48 – підошовна зона стопи; 49 – підошовна зона пальців; 50 – зовнішня (бічна) зона гомілки.

Рис. 136. Частини тіла людини (вигляд ззаду)

Опис трупа має бути проведено так, щоб у подальшому за необхідності можна було здійснити реконструкцію обстановки місця події та місця виявлення трупа. Для вирішення цього завдання необхідно врахувати такі обставини :

1) **детально описати місцезонашування і позу трупа.** При описі місця виявлення трупа вказують точну назву цього місця і тієї його частини, у якій знаходиться труп. Наприклад, якщо труп виявлений на вулиці населеного пункту, у протоколі наводять назву цього населеного пункту, вулиці й вказують номер найближчого будинку. *Положення трупа* визначають по відношенню до предметів, що його оточують, причому вибирають такі орієнтири, які не можуть змінити свого місцезнаходження найближчим часом (дерево, будинок, вікно тощо). При фіксації положення трупа обов'язково здійснюють вимірювання відстаней від частин його тіла (зазвичай від голови й кінцівок) до вибраних нерухомих орієнтирів. Якщо труп знаходиться на відкритій місцевості, що не має певних орієнтирів, то фіксують довжину тіла за сторонами світу. Під *позою трупа* розуміють взаємне розташування частин його тіла по відношенню одна до одної. При описі пози слід указати положення голови по відношенню до серединної лінії тіла (нахилена вправо, вліво), до сагітальної (повернена вправо, вліво) і фронтальної площин (опущена вниз, відкинута назад). Далі відзначають положення голови по відношенню до інших частин тіла (торкається підборіддям грудей тощо). При описі верхніх і нижніх кінцівок відзначають їх положення в цілому або окремих їх сегментів по відношенню до сагітальної і фронтальної площин (відведені вправо, уліво, назад, під яким кутом), зігнуті або розігнуті (у яких суглобах, під яким кутом), до яких частин тіла прилягають. При описі верхніх кінцівок слід указати положення пальців відносно долонь (злегка зігнуті, стиснуті в кулак, розігнуті);

2) **особливу увагу звернути на предмети на трупі і в безпосередній близькості від нього.** На цьому етапі вивчають і описують тільки ті предмети, які лежать на самому трупі або стикаються з ним. Деякі знаряддя травми можуть знаходитися в самому трупі (кляп у роті, ніж у рані тощо). Необхідно пам'ятати, що вилучення знарядь, фіксованих в ушкодженнях або природних отворах тіла, заборонено. Усі вузли, виявлені на місці події, повинні бути збережені. Деякі предмети можуть бути зафіксовані в кисті трупа (ніж, пістолет, волосся тощо). Вони по-

винні бути ретельно оглянуті, зафіксовані й вилучені. Необхідно описувати виявлені сліди крові, сечі, блювотні маси, частинки речовини головного мозку – зазначають їх розташування, колір, форму, розміри;

3) **необхідно точно зафіксувати, у якому стані знаходиться одяг і взуття на труні:** у порядку чи безладі, які предмети одягу зрушені зі своїх звичайних місць (спущені донизу, підняті догори), застебнутий одяг на гудзики чи ні, збереження гудзиків, петель, чи застебнутий ремінь, чи вивернуті кишені; а також запах від одягу (бензину, сечі тощо), фабричні клейма й мітки, вміст кишень тощо. Описують накладки і забруднення на одязі. Після огляду верхніх шарів одягу приступають до опису нижніх шарів. Одяг з трупа не знімають, а лише розстібають і дещо піднімають. При огляді й описі взуття слід звертати увагу на стан його підошов;

4) **здійснити опис загальних відомостей про трупу**, що містять анатомо-конституційні дані: стать, вік (на вигляд), довжина тіла, статура, вгодованість, колір шкірного покриву, особливі прикмети. Якщо оглядають трупу відомої людини, то в протоколі досить вказати її прізвище, ім'я, по батькові. Особливу увагу слід приділити **наявним трупним змінам, ступеню їх вираженості**. Опис трупних змін у протоколі починають з обов'язкового зазначення часу (години, хвилини), температури навколишнього повітря (або повітря і води, якщо трупу витягується з води). Постмортальні явища принципово слід розділити на первинні постмортальні, ранні трупні й пізні трупні явища;

5) **детально описати ознаки переживання тканин (посмертні, суправітальні реакції)**. Первинні постмортальні явища зумовлені переживанням органів і тканин і можуть бути виявлені в строки безпосередньо після настання біологічної смерті й до 12–14 годин після неї, а деякі з них зберігаються і більш тривалий час. Виявлення цих ознак має дуже велике значення у встановленні часу настання смерті. При огляді трупа на місці його виявлення рекомендовано використовувати реакцію м'язів на механічне, електричне й хімічне подразнення. У протоколі огляду трупу на місці події вказують усі проби, що проводять, і їх результат. Приділяють увагу дослідженню трупних явищ, особливо ранніх, оскільки вони дають змогу визначити час настання смерті, первинне положення трупа, можливе його переміщення, а в окремих випадках орієнтовно з'ясувати причину смерті. При огляді й описі *трупних плям* у протоколі вказують їх локалізацію,

характер (розлиті, острівчасті, осередкові), колір, зміну забарвлення при натисканні (повністю зникають, бліднуть, не змінюють первинного забарвлення), а також час, необхідний для відновлення кольору трупної плями (у хвилинах і секундах). При розташуванні трупних плям на задній поверхні тіла динамометр установлюють у центрі поперекової ділянки, на передній – у ділянці груднини. При розташуванні трупних плям по передній та задній поверхнях тіла (що буває при зміні положення трупа) необхідно провести динамометрію на обох поверхнях тіла з роздільним зазначенням отриманих результатів у протоколі¹.

Одним із найважливіших завдань при огляді трупа на місці події є *пошук, закріплення та вилучення речових доказів*. Деякі з них можна виявити при звичайному огляді (знаряддя травми, сліди транспортних засобів тощо), для встановлення інших доцільно використати відповідні апарати, інструменти, прилади – лупи, джерела інфрачервоних та ультрафіолетових променів, металошукачі тощо). Використання цих технічних засобів значно розширює можливості слідчого й судово-медичного експерта при огляді місця події, підвищує якість і результативність оперативних дій. Нині в спеціальних валізах (чемоданах, сумках) слідчого й судово-медичного експерта є прилади для виявлення слідів крові, слини, сперми, волосся, тобто речових доказів біологічного походження.

Після детального огляду й опису цих речових доказів їх треба направити для подальшого лабораторного дослідження. Найбажанішим і найраціональнішим способом є вилучення предметів-носіїв із наявними на них слідами (речовими доказами) цілком (одяг, зброя, постільна білизна тощо). Якщо вилучити предмети-носії чи їх частини неможливо, то виявлені сліди описують, фотографують і фіксують, складають схеми чи роблять рисунки. Найзручніше з цією метою використовувати аркуші прозорого поліетилену, які обережно накладають на ділянку предмета з виявленими слідами і чорнилом наносять їх контури, намагаючись із максимальною точністю відтворити первісний вигляд слідів (форму, розміри, взаєморозташування тощо). Зазначений спосіб простий, зручний, наочний, дає змогу використати отримані рисунки як ілюстрації до протоколу огляду місця події. За-

¹ Судова медицина : підручник / за заг. ред. В. Д. Мішалова. Київ, 2018. С. 80–86.

нотувавши сліди описаним методом, їх вилучають способом змивання або зішкрібання. Ці речові докази фіксують, і слідчий (прокурор), дотримуючись кримінально процесуальних норм, направляє їх для відповідних лабораторних досліджень.

Під час проведення огляду місця події труп фотографується, складаються протокол, схеми, виготовляються зліпки та відбитки слідів, беруться зразки волосся, крові, тканин тіла (органів або частин трупа), які направляються для проведення необхідних судово-експертних досліджень.

У протоколі огляду обов'язково позначають: місцерозташування трупа; зовнішній стан одягу; наявність знарядь заподіяння ушкоджень чи смерті, якщо вони є на трупі чи поруч. Докладно описують: ложе трупа (ділянку під трупом), тіло трупа й ушкодження, трупні явища, індивідуальні особливості, які спостерігаються на тілі, предмети, які виявлено поряд із трупом і які можуть мати відношення до особи. Труп, особа якого не встановлена, після закінчення огляду обов'язково дактилоскопіюють і фотографують за правилами сигналітичної зйомки.

23.6. Фіксація результатів огляду місця події

Фіксація результатів огляду місця події становить комплекс дій слідчого (дознавача, спеціалістів), спрямованих на закріплення перебігу, умов проведення та результатів огляду місця події, виявлених на місці події слідів, речових доказів, документів, інших фактичних даних у передбачених кримінальним процесуальним законом порядку, формах, способами й засобами. Фіксацію результатів огляду місця події здійснюють у декількох *формах*:

- *вербальній* (опис дій та обстановки місця події, її деталей у протоколі, письмових поясненнях спеціаліста, доданих довідках, аудіофіксація перебігу огляду зі слів слідчого);
- *графічній* (зображення обстановки місця події, підходів до нього, розташування слідів і предметів, відстаней до об'єктів-орієнтирів на планах, схемах, кресленнях, малюнках);
- *технічній* (відображення обстановки в цілому й окремих об'єктів на фотознімках, завдяки відеозапису);